

*Ágh István költői személyisége**A 70 éves költőnek*

Ágh István az 1965-ben megjelent első kötete óta eltelt időben nemcsak megválaszolta a kötetcímben feltett kérdést, hanem számtalanszor igazolta is az arra kapható igenleges válasz jogosságát: *Szabad-e énekelni?* Annak, akinek ennyire meghatározó a sorsa, akinek ennyire magától értetődő utat, követendő példát mutat a báty, Nagy László (aki ez időben már a líra új irányvonalait körvonalazta), egyenesen törvényszerű kötelessége az éneklés. Nehézséget egyedül az okozhat, miként tud az öcs a már befutott költő testvérbátya árnyékából kilépni? Miként tud kiválni? A kiválás fogalma a látomásos – szimbolikus –, mítoszi, lírai irányvonal esetén is fontos szerepet kap, Ágh István mégis mellékelágazásaiban különböző, másfajta utat választ ennek poétikai megteremtéséhez.

Az első kötete némiképp szokványosnak nevezhető, amellet, hogy talán épp a kiválás új utakon történő megvalósíthatóságának tudatával, határozottan lép színre. A szülőföld falusi környezetét, a gyermekkor és a táj idilljét foglalja versebe. A mintául szolgáló nemzedéktársakkal és az elődökkel ellentétben azonban nemcsak a kiválás, hanem az elszakadás gondolatát is megfogalmazza. Tudja jól, hogy (neki is) el kell mennie, hogy máshol lesz dolga, hogy természetes a kiválás, épp azért nem hat rá elemi erővel a városba kerülés. A tökéletes „beépülés”, ami azonos a falutól való elszakadással, viszont igen: „mégis megyek, bár nem tudom / minek keresem ami nincsen, / nem mehetek vissza soha, / ahonnan el kellett mennem” (*Rézerdő*). Már ekkor jelen van verseiben mind a szakmai, mind a személyes küldetésstudat, amely legfőképpen majd az érett költő nemzeti klasszikusokat felidéző verseivel teljesedik ki.

Ágh István második, *Rézerdő* (1968) című kötetével találja meg igazi hangját. Ez a hang azóta is változatlan, csak finomabb, a hangszínben történő árnyalatnyi változások következnek be, amennyiben lírája borongóssá, elégikussá lesz az idők során. A változásokkal járó rezdülések ellenére mégis egységes hang jelentkezik ebben a költészetben. A második kötetel egyben megválnak az elszakadás-, kiválástudat motívum addigi formáitól, ennek a leghitelesebb lenyomata a *Harangszó a tengerészért* című hosszúvers. Otthonlét és otthontalanság között billeg a vers. Ezt a vibrálást a témánál jobban érzékelteti a megszerkesztettség, mivel több szereplő dramatizált monológjai ellenpontozzák egymást. A tengerész egyik végső gondolata előrevetíti a későbbi létfilozófiai versek hangulatát: „elmegyek, / előttem és hátam mögött ugyanaz a világ, / hát nem sajnálom magamat, / mintha előlről kezdeném...” Az idézet jól érzékelteti, hogy magatartásával a tengerész létbe vetett, örök bolyongásra ítélteti saját magát. Ez a gondolat azt hirdeti, hogy

nem elég számára a kiválás, az elszakadás a megszokott közezből, képességeinél fogva már az újvilág eszméinél is többre rendeltetett. S így, a küldetéstudat motívumon keresztül jut el az időtlenség fogalmáig: „ne sajnáljatok, ne haragudjatok, ne féltetek, / ti, ti, ti, / előttem és utánam”.

Amit ezután a kiválastudat témában megfogalmaz, az már más oldalról közelít a fogalomhoz, azaz költőként már egy életformaváltás után, a városi hétköznapokból tekint vissza, hogy felidézze a múltat, vagy éppen szociográfiákban rajzolja meg a jelent. A múlt felidézését olykor keserűség hatja át, és a visszatekintésekben a lelkiismeret-furdalás jegyei is megjelenni látszanak. „Elvesztettem fekete madár / mindent, mi kellett volna, / mellettem úgy szakadt le a nyár, / mintha csak dolga volna” (*Sárgában feketében*). E költemény versbeszélője magatartásában leginkább Arany János költői személyiségéhez közelít. Ágh István mindig érzékenyen fordul a költőelődök felé. Mintát követ, főként a klasszikusok mintáját. A korábbi hagyományok folytathatóságára tekintve költészetében nagy szerep jut Arany János mellett Balassinak, Berzsenyinek, Babitsnak, és a sor még folytatható egészen Kassáig, Weöresig... Érdekes feladat azt megvizsgálni, hogy miként használja fel a hagyomány textusait, és hogy az ő módszere e tekintetben mennyiben tér el a nemzedéktársakétól. Ha a modern intertextuális eljárásokról szóló elméleteket követjük, megfigyelhető, hogy Ágh költészetében nem szokványos a hypotextus és a hipertextus viszonya. Egyedi módon idéz meg egy-egy mestert, egyedi módon reagál a szövegekre. Nála a legtöbb esetben nem formai újraalkotásról és nem is pusztán – legkifejezőbben – alakidézésről van szó.

Ágh Istvánról ezek alapján azt is lehetne állítani, hogy rejtélyes költő. A versekhez való kód és a versek sem könnyen adják meg magukat. Sokszor nincsenek egyértelműen beazonosítható szövegelemek, az alak-idézéshez szükséges célzásoként, utalásként vagy idézetként jelentkező rövid szövegszakaszok, ahogy azt Genette a „műfaji kompetenciamodell”-jében kifejti. Az ő sajátja – hogy a legérzékletesebb kifejezést használjam – az „attitűdkeltés” (az attitűd szót, leginkább költői modor jelentésben használva). Ágh István ilyen jellegű költeményeiben az jelenti a kiindulópontot, hogy az olvasás által kiváltódik egy bizonyos ismerősségi hatás, ez pedig felveti a más szövegekkel való kapcsolat lehetőségét. A felismerést sok esetben azonban az is megnehezíti, ha hiányoznak a vershez tartozó paratextuális egységek, illetve ha a cím nem tartalmaz egyértelmű utalást a felidézett és felülírandó szerzőre, illetve az egyes konkrét szövegekre.

Mindez azt is maga után vonja, hogy Ághnál nem elsősorban a költő munkafolyamatai a lényegesek, hanem sokkal inkább az olvasó kerül a középpontba, és a vers is (mintegy a rejtély megoldásaként) az értelmezés által tárulkozik ki. Tehát a befogadás, azon belül is az értelmezés lehetőségeit mozgásba hozó folyamatok dominálnak nála. Azt mondani sem kell, hogy ezáltal jóval nagyobb előzetes tudást feltételez a mindenkori olvasótól a megértéshez. Ebben a tekintetben rokonnak is lehet vélni másokkal, például a pályatársak közül Orbán Ottóval, akinek a versei szintén számos feladatot bízna az értelmezőre: egyrészt, hogy legyen elegendő előzetes tudás birtokában, másrészt, hogy legyen képes, ha kell, mikroelemeire szétbontani a költe-

ményeket. De már Gergely Ágnes költeményei például azért nem tekinthetők szorosan ide tartozóknak, mert szerzőjük sokkal jobban szereti az egyértelműséget. Módszereiben közelebb áll ugyan Ágh Istvánhoz (a formai, eljárásbeli mímelés és a hangulatbeli azonosság közül inkább az utóbbi felé billen a mérleg, bár tudjuk, hogy a Gergely-líra egyik jellegzetessége a sokféle, hagyományos versforma és műfaj használata, például: életkép, népdal, haiku, szonett, rapszódia, ballada stb.), csak kevesebbet titkolozik. Sokszor már a cím sejtetni engedti az estleges szövegösszefüggést, ami gyakran célzás és idézet formában valósul meg. Például *Az Ágnes asszony költőjéhez* című versben: „Oh! irgalom atyja, ne hagyj el... / ...Szép szőlősgazda, nagybajszú magyar... / ó, irgalmatlan Bárd! elrajzolt babylón arcom / meghajtom feléd, legyen tiéd / a megbocsátás” (Gergely Ágnes).

Nézzük meg a fentebb leírtakat Ágh István költői példáin keresztül.

A már idézett *Sárgában feketében* című versben Aranynak, legjellemzőbben az *Epilógus* című versében megjelenő értékvláságát érzi sajátjának. Közös az elmúlás és a madármotívum szerepeltetése, sőt az is, hogy mindkét motívum érzékeltetésére a fekete szín lesz használatos. Az Ágh-vers repüléstől eltolt „fekete madar”-a („ne szállj le fekete madár / a sárga lombú fára”) felidézi a „szegett szárnyon” repülésre képtelen „rab madar”-at. A „Megyek a gyászmenetbe, / fekete feketéhez” pedig Arany „Egy nyugalom vár, a végső” sorával rímeltethető.

Ugy tűnik, hogy Ágh István Arany János modorához vonzódik a leginkább. Ami nem is csoda, mert Arany öregkori *Őszikéinek* hangulata jól illik az igen hamar elégkusságba, meditatív jellegbe forduló Ágh-lírához. Sok *Őszikék-élményből* táplálkozó költeményt lehetne említeni, közülük kiemelkedik az *Újesztendei várakozás*. Érdekes, hogy itt éppen azt próbálja meg letagadni az egyik sorban, hogy bármiféle hasonlóságot is felidézne mondandójával. „Nem tartom számon, mit írtak a költők / öreg korukban.” Pedig egyértelműen észrevehető az élettől való búcsúzás borongós hangvétele, például az elmúlás és a képzelet fogalmával megjelenített állandóság szembeállításával. „Egyszerre az leszek, amihez nincs közöm... – ...mert csak a képzelet emléke múlhatatlan.” Ezenfelül a személyesség, a saját belsővilága felé fordulás is hasonlóságot indukál. „Megkönnyebbült lélekkel fogadom / a naptári öregkort.” És ahogy Arany sem, úgy Ágh sem társadalmi hangú költő többé. Pontosabban, talán ennyire kiábrándult, talán már ennyire személyes, mindenesetre hiányzik a „hazafias”, közösségi küldetésstudat, ami mindenképpen változást jelent a korábbi lírához képest.

Az Ágh-féle attitűdkeltések folyamatában ki kell emelni a Babits kései költészetéhez való vonzódást is. Már a címével is felidéz egy Babits költeményt az *Ősz s tél között*. Versbeszélője mintha mégse volna annyira elkeseredett, mint Babits *Ősz és tavasz közöttjében*. Kifejezőképessége megmarad a babitsi természetábrázolás szintjén, és inkább csak magát helyezi a középpontba. Babits azért kitekint a kertből, tudjuk, hogy „Leesett a hó a silány földre... / Most oly fehér mint szobánkban este / fekhelyünk”, gondol az emberi kapcsolataira is „barátaim egyenkint elhagytak...”. És annak ellenére, hogy az „Óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!” minden strófa végén ott lüktet, megnyugvást jelent az „asszonyi jószág”. Ágh Ist-

ván önfájdalmában, önmagán kívül csak a pihenő kertészre, mint a „kerti kép”-hez hozzátartozó személyre, terjeszti ki gondolatait. S lám, milyen könnyen becsapódik a figyelmetlen olvasó, vagy másképpen azt is mondhatnám, így táruul föl az Ágh-féle rejtélyesség egyik iskolapéldája. Ezek azok a tipikus Ágh-sorok, amelyek nem adják könnyen magukat. A kertésztől kiinduló gondolatfüzér ugyanis átvezet egyik versszakból a másikba, az utóbbiban már csak az én kerül középpontba. Értelemzőbb, lassabb olvasással fejthető meg, hogy a két személy egymássá lényegül. És az érdemi tartalom is ekkor világosul meg: a kertész „elmúlt nyárra és közelítő télre / közönyös”. Tehát nem elkeseredett, hanem jelen esetben elégikusan közönyös a költő az idő múlására, arra, „ami a szárnyas időből maradt”. Ennek a fajta közönyösségnek a hatása érvényesül az utolsó sorokban is. Elmarad a babitsi megnyugvás, itt senki nem csókolja a haldokló „rémuült szemé”-t, csak a fő, a szív és „más szervek” kezdenek rá „létük panasztalan, / legeslegbelül síró szólamára” egy végső fájdalmas képben.

Ágh István tehát úgy kerül kapcsolatba a hagyománnyal, hogy egy-egy költői stílus mintáit követi. Közben kevésbé ügyel a mintának tekintett formára, kevésbé alkalmazza rövid szövegszakaszok pontos idézését vagy azok módosított átvételét. Ellenpéldája e téren a már említett Orbán Ottó és Gergely Ágnes, akik bátrabban mernek játszani az intertextualitás, az imitáció kínálta lehetőségekkel, és bátrabban mernek hozzányúlni a hagyomány nyelvéhez. Ezzel nyilvánvalóan közelebb hozzák, élőbbé teszik a hagyományt.

A formahűsége kétféleképpen lehet tekinteni. Lehet korszerűtlennek ítélni, de lehet épp ellenkezőleg, a posztmodernhez kapcsolni az által, hogy ez a költői magatartás – és ha rájön, hát helyesen ki is használja –, a nyelv jól formálható nyersanyag, és így a költészet alapja. A hagyományértés szempontjából ez utóbbi akár pimasznak, frivolnak is tartható a „jelen” és a „bármikor” játékában, hiszen azáltal, hogy a nyelv visszaléptethető gyakorlatilag bármelyik korba: a reneszánsztól, a barokktól kezdve, a romantikán át a klasszikus és késő modernig, a József Attilá-s klasszicizmusig (a hatvanas évek elején, indulásuk idején épp ez utóbbi a jellemző, formailag a szonett képviseli), akár a maival ötvözött nyelv létrejöttére is számíthatunk. Mindennek radikális megújítója a nyelvteremtő Tandori Dezső költészete, de megemlíthető a már szóba hozottakon kívül a mérsékelt köztől Marsall László, aki inkább a jelenen belül alakítja át a nyelvet, és új hangot a nyelvi regiszterek elegyítésével alkot. Felhasználja a hétköznapi szleng, a tájnyelv vagy a matematika tudományos nyelvének elemeit. Emellett vannak avantgárd, akusztikus nyelvi kísérletei és a függőleges és vízszintes olvasat egybevetését megteremtő formai újításai is.

Feltáruul tehát, hogy a hagyomány mindenkor hozzáférhető anyag. Ehhez tartozik a főleg Orbánnál, de Gergelynél is hasonló jegyeiben, csak kevésbé intenzíven meglevő mesterségkultusz, amit Ágh Istvánnál a küldetésstudatból eredő közösségi szellem fogalmával lehet azonosítani. Mindkét fogalomnak az a szerepe, hogy a történetiségbe való közvetítéssel folytonosságot teremtsen, és ébren tartsa a mindenkori irodalmi emlékezetet.

Úgy tűnik, néhány gondolatom pontosításra szorul, nehogy ellentmondásba kerüljek a korábban mondottakkal.

A személyiség kérdése először az életformaváltás utáni versekben válik fontossá. Az ezekben megnyilvánuló személyiség bonyolultabb. A költőnek szembe kell néznie ugyanis számos kihívással (tengerész lét), és értelmeznie kell az én és a világ viszonyát.

Más esetben azokban a versekben kerül előtérbe a személyiség szerepe, amelyekben a meditáló jelleg dominál. A költő hangja elégikussá lesz, belső világába menekül. A társadalmi, közösségi hang elvesztését tehát pusztán az önkesergő téma indukálja. A bölcséleti, ontológiai költemények esetén (melyeknek szintén lehet sajátja a meditáló filozofálás, valamint ezek is a szubjektumból érvényesülnek) viszont nagyon is érezhető a közösségért való tenni akarás. Ezen a ponton teremődik meg a kapcsolódási pont a múlttal, a történetiséggel.